

35. РДВІА. Ф. Картотека бюро обліку втрат у Першій світовій війні (офіцерів і солдатів). Ш. Без номера. – Я. № 4491-Ш. – Арк. 701.
36. Коляда І. А., Милько В. І. Україна в Першій світовій війні. Харків: Фоліо, 2021. С.104–118.

УДК 94(477)«19/...»(092)

Тетяна Нестеренко
(Науковий керівник: проф. Бабенко Л. Л.)
(Полтава)

ДО ПИТАННЯ ПРО УВІЧНЕННЯ ПАМ'ЯТІ СИМОНА ПЕТЛЮРИ

Стаття присвячена тенденціям сучасної політики пам'яті щодо увічнення державного діяча періоду Української революції 1917–1921 рр. Симона Петлюри. Узагальнено матеріали про меморіалізацію пам'яті про діяча в різних містах України. Показано поетапність та проблеми вирішення питання. Висвітлено плани щодо увічнення пам'яті Симона Петлюри у Полтаві.

***Ключові слова:** Симон Петлюра, Полтава, Український інститут національної пам'яті, Я. Файзулін, пам'ятник.*

Симон Васильович Петлюра належить до тих видатних українських діячів минулого, щодо яких ніколи не було однозначної оцінки серед істориків та громадськості. Полтавець, який став одним із очільників Української революції 1917–1921 рр., видатна постать українського державотворення у ХХ столітті, продовжує й зараз перебувати на вістрі гострих дискусій. За часів СРСР більшовицька влада перетворила ім'я Симона Петлюри на символ антирадянської опозиції – термін «петлюрівщина» ототожнювався з «українським буржуазним націоналізмом» та ставився в один ряд з такими іменами-символами як гетьман Іван Мазепа та Степан Бандера. Однак упродовж трьох десятиліть незалежності пам'ять про діяча в Україні й, зокрема, на Полтавщині поверталася повільними темпами. Якщо в наукових історичних дослідженнях було зроблено суттєвий прорив, то в суспільному просторі це було епізодично. До того ж у місті Полтаві спроби встановлення пам'ятного знака або порушення питання про перейменування вулиці на його честь на початку 2000-х рр. викликало спротив як влади, так і громадськості. А на місці будинку, де народився і виріс С. Петлюра, збудовано житловий комплекс.

Історик В. І. Сергійчук доводить опонентам і критикам діяльності Симона Петлюри, що він заслуговує бути гідно пошанованим в українському суспільстві, бо його прорахунки як

очільника Директорії мали не стільки особистий суб'єктивний, скільки об'єктивно зумовлений характер. Він писав: «Підняти широкі маси на визвольну боротьбу він міг лише поспіль з тісно згуртованим національним проводом, здатним об'єднати весь український народ, але в той час такого не існувало, а та зросійщена інтелігенція, котра сформувалася під невсипущим самодержавним оком на українських теренах, в основному залишалася байдужою до національних прагнень рідного народу» [2, с. 50]. Отже, вважаю актуальною тему як увічнення імені і пам'яті С. Петлюри, так і узагальнення практичних заходів по його реалізації.

Які ж віхи життєвого шляху українського діяча вивели його на політичну авансцену національно-визвольної боротьби українців, зробили лідером останнього етапу Української революції доби Директорії?

Симон Петлюра рано захопився революційною боротьбою. Ще в роки навчання в Полтавській семінарії він брав участь в організації українських акцій, навесні 1902 року семінаристи підтримали селянські бунти. За останнє Петлюрі загрожував арешт, але восени цього року він виїхав на Кубань і працював там учителем. З 1902 року Симон Петлюра розпочинає працювати в сфері журналістики. З осені 1904 року діяч знаходився у Львові після трьохмісячне ув'язнення, за участь у нелегальних виданнях Революційної Української партії (РУП). Політичні симпатії С. Петлюри на боці соціалістів, він навіть був прихильником ідеї об'єднання з Російською соціал-демократичною робітничою партією (РСДРП). Однак у роки Української революції став на політичну позицію самостійництва та засуджував російський шовінізм.

Безперечно, центральне місце у діяльності Симона Петлюри зайняла Українська революція 1917–1921 рр. Член Центральної Ради, міністр військових справ, зрештою голова Директорії, Головний отаман війська УНР – він ніс великий тягар політичної відповідальності за долю України в один з найскладніших періодів її історії. Радянська влада не лише знищила його фізично, інспірувавши вбивство у Парижі, але й зробила символом національного антирадянського руху. Термін «петлюрівщина» вживався винятково для означення всього українського, що протиставлялося більшовицькому. Не випадково 3 лютого 1921 року в Тарнові на відкритті першого засідання Ради Республіки УНР депутати зазначали, що «Головний Отаман залишився вірним голосові української державності, голосові української демократії» [2, с. 349].

Вшанування імені й постаті Симона Петлюри тривалий час перебувало в площині боротьби пам'ятей і контраверсійних оцінок. Незважаючи на серйозні наукові дослідження, численні праці про

Українську революцію та її діячів, які вийшли упродовж 1990-х – 2000-х рр., руйнування стереотипів, створених у свій час більшовиками, про діяльність і спадщину Петлюри, відбувалося вкрай повільно. Зокрема, нав'язувалася теза про нього як про антисеміта, винуватця єврейських погромів тощо. Отже, й увічнення його пам'яті в геонімах міст і сіл, пам'ятниках і пам'ятних знаках розвивалося повільно.

Цей процес був розпочатий у Києві. 16 травня 2005 року Президент України Віктор Ющенко підписав Указ про увічнення пам'яті Симона Петлюри та встановлення йому пам'ятників у місті Києві та інших місцях, присвоєння окремим військовим частинам його імені [4]. 18 червня 2006 року вулицю Комінтерну в Шевченківському районі Києва вирішено перейменувати у вулицю імені Симона Петлюри. Як повідомляла преса, відповідне рішення прийняла сесія Київради. За це рішення проголосували 76 з 117 присутніх у залі депутатів. Перейменування проводилося на честь 130-річчя від дня народження С. Петлюри та на виконання Указу Президента України від 16 травня 2005 року «Про увічнення пам'яті видатних діячів Української народної республіки та Західно-Української народної республіки» [6].

На честь Симона Петлюри також були названі вулиці в Броварах, Кам'янець-Подільському, Дніпрі, Львові, Києві, Полтаві, Вінниці, Житомирі, Рівному, Тернополі, Стрию, Івано-Франківську, Шепетівці та багатьох інших населених пунктах України. 22 січня 2019 року у Києві було відкрито барельєф на його честь на вулиці Симона Петлюри. 22 травня 2019 року у Солом'янському районі відбулося відкриття муралу із зображенням Симона Петлюри, створеного для вшанування пам'яті борця за незалежність України у ХХ столітті, а також для увічнення його постаті як видатного державного діяча [4].

У Кам'янці-Подільському, де базувалася Директорія, з'явився ексклюзивний стінопис із зображенням Голови Директорії Української Народної Республіки (УНР) Симона Петлюри [7]. 7 грудня на фасадній стіні будівлі на площі Вірменський ринок, 8, у цьому ж місті з'явилася унікальна меморіальна дошка. На ній – портрет Симона Петлюри і напис: «В цьому будинку протягом червня-листопада 1919 року, під час перебування Уряду Української Народної Республіки у м. Кам'янці-Подільському, функціонувало Міністерство Військових Справ УНР». Меморіальну дошку виготовили і встановили за рахунок бюджету міста. Газета «День» повідомляла, що місцеві депутати були одноставні щодо питання про увічнення «історичного моменту». Працівник міськвиконкому В. Клименко повідомляв, що місцеві науковці і краєзнавці продовжують працювати над виявленням

будівель, пов'язаних з перебуванням С. Петлюри і уряду УНР в Кам'янці-Подільському [8].

На відміну від згаданих міст, у Полтаві процес увічнення пам'яті Симона Петлюри виявився довготривалим і драматичним. Ще в 2007 році обласна влада на чолі з В. Асадчевим прийняла рішення встановити пам'ятний знак на початку вулиці Зигіна, на якій колись знаходився будинок родини Петлюр. Проте ця спроба була невдалою через організовані комуністами протести містян, які супроводжувалися брутальними образами на адресу державного діяча. Тодішня міська влада на чолі з міським головою А. Матковським відмовилася узаконити землевідведення під спорудження пам'ятного знака, внаслідок чого до цього питання не поверталися [9].

До питання увічнення пам'яті С. Петлюри міська та обласна влада, громадськість повернулися у 2006 році та встановили меморіальну дошку на приміщенні колишньої духовної семінарії, де навчався видатний полтавець (нині це навчальний корпус Полтавського державного аграрного університету). Проте у 2017 році вандалі зруйнували дошку. Виготовлення та встановлення нової за рішенням Полтавської міської ради відбулося у 2018 році до 140-річчя Симона Васильовича Петлюри. Вона зроблена із червоного граніту і бронзи [10].

Значно важче у Полтаві просувалося вирішення питання про спорудження пам'ятника видатному полтавцеві. Якщо упродовж попередніх років вони з'явилися у Вінниці, Рівному, навіть у Польщі, то в Полтаві це рішення зреалізувалося у 2021 році. До цієї справи долучився Український інститут національної пам'яті (УІНП). Саме ця установа ініціював проведення конкурсу на встановлення пам'ятника Симону Петлюрі, що було приурочено до 100-річчя Української революції 1917–1921 рр. як одного з найгероїчніших періодів в історії боротьби українського народу за державність. УІНП до складу журі запропонував експерта із меморіалізації художника Ростислава Лужецького, начальника Управління наукового забезпечення політики національної пам'яті УІНП, кандидата історичних наук Ярослава Файзуліна, лауреата державної премії в галузі архітектури Сергія Юрченка (м. Київ) та регіонального представника УІНП в Полтавській області Олега Пустовгара. Головою журі обрали заступницю голови Полтавської області облдержадміністрації Катерину Рижченко, а заступниками – Олега Пустовгара, Ростислава Лужецького та головну архітекторку Полтавщини Ірину Особік. На розсуд журі митці представили 11 робіт. Очільники журі нагадали, що торік, на засіданні тридцять шостої сесії Полтавської міської ради депутати підтримали проект рішення «Про погодження місця встановлення пам'ятника Симонові Петлюрі в місті Полтаві». За нього проголосували більшість

народних обранців – виразників інтересів Полтавської міської територіальної громади. Рішенню передувало засідання Комісії з питань найменування та перейменування елементів міського середовища та інфраструктури, увічнення пам'яті осіб та подій при міськвиконкомі. Комісія підтримала рекомендацію Інституту національної пам'яті, Державного архіву Полтавської області й обласного краєзнавчого музею імені Василя Кричевського розташувати пам'ятник поруч із будівлею Обласного центру естетичного виховання учнівської молоді та першим будинком вулиці імені Симона Петлюри по вулиці Соборності, 67 неподалік скверу Матері і дитини й місця, де раніше стояв будинок, у якому народився і провів дитинство майбутній провідник визвольного руху. Історик Ярослав Файзулін зауважив: «Питання спорудження пам'ятника Петлюри – історія, яка триває вже майже три десятиліття. І лише зараз справа дійшла до її реалізації. Петлюра має бути зображений і як державний діяч, і як військовий. Хотілося, щоб цей пам'ятник вшановував Петлюру передусім як керівника Української держави і як людину, яка боролася за цю державу. Це по – суті, дві ключові іпостасі, чому його маємо вшанувати», – наголосив пан Ярослав. Після 4 – годинного обговорення за результатами загального голосування визначили, що 1 місце виборів проект під шифром 573197. Його авторами, як з'ясувалося після відкриття конверту, є скульптор Анатолій Куц та архітектори Сергій і Михайло Швець – Машкари. Друге місце посів проект під шифром 202177 (скульптор – Роман Липовка, архітектор Андрій Данилейко), а третє – проект під шифром 123123 (скульптор – Олексій Пергаменщик, архітектор Наталія Башинська). Для більшості глядачів скульптура розкриватиметься з півночі, від вулиці Соборності і матиме вигляд силуету в контражурі. Петлюра постане у френчі, галіфе, чоботах, портупей. Правою рукою він спирається на край столу з документами і картами, а лівою тримає ефес шаблі. Скульптура виконується в бронзі, висотою 3 метри і буде встановлена на гранітному постаменті. Меморіальну територію також хочуть обладнати звуковим оформленням [11].

Тривалий і складний процес формування пам'яттєвого образу одного з видатних політичних і державних діячів українського національно-визвольного руху, його повернення у топонімічно-візуальний простір міст України засвідчив з одного боку повагу на державному рівні, з іншого – недостатнє усвідомлення його ролі в історії України та складне руйнування старих стереотипів. У Полтаві цей процес загальмувався у зв'язку з повномасштабною російсько-українською війною.

Джерела і література

1. Симон Петлюра. Статті. Листи. Документи. В.: ПП Сергійчук М. І., 2016. 632 с.
2. Сергійчук В. І. Симона Петлюра. К.: Україна. 2004. 448 с. (Українські державники): іл.
3. Петлюра С. В. Народе Український: вибрані статті, листи, документи. Харків: «Лівий берег», 1992.
4. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B5%D1%82%D0%BB%D1%8E%D1%80%D0%B0_%D0%A1%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D0%BD_%D0%92%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87
5. <https://rubryka.com/2019/05/21/mural-petlyura/>
6. https://www.pslava.info/Kyiv_PetljuryVul,185771.html
7. <https://vdalo.info/v-kamyanczi-podilskomu-zyavyvsya-velykyj-mural-na-chest-symona-petlyury/>
8. <https://day.kyiv.ua/uk/article/panorama-dnya/pamyat-pro-stolichniy-status-kamyancya-podilskogo>
9. https://www.bbc.com/ukrainian/forum/story/2007/05/070522_forum_petlyura_sp
10. <https://poltava.to/news/51082/#:~:text=%D0%9F%D0%B5%D1%80%D1%88%D0%B8%D0%B9%20%D1%80%D0%B0%D0%B7%20%D0%B4%D0%BE%D1%88%D0%BA%D1%83%20%D0%A1%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D1%83%20%D0%9F%D0%B5%D1%82%D0%BB%D1%8E%D1%80%D1%96,%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D0%B8%20%D0%BD%D0%B5%D1%81%D0%BB%D0%B8%20%D0%BA%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%20%D0%BC%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%83>
11. <https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/u-poltavi-obraly-proyekt-pamyatnyka-symonu-petlyuri>

УДК 069.5:908]:687.053.9:746.3(092)](477.53)

Марія Пісцова
(Полтава)

ЗБІРКА НАПЕРСТКІВ ВІРИ РОЇК У ПОЛТАВСЬКОМУ КРАЄЗНАВЧОМУ МУЗЕЇ ІМЕНІ ВАСИЛЯ КРИЧЕВСЬКОГО

У статті подається характеристика фондової збірки наперстків Віри Роїк, відомої української вишивальниці, описуються їхні різновиди, походження, матеріал, виготовлення та декорування.

Ключові слова: наперсток, Віра Роїк, збірка, Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського, Полтавщина.

У Полтавському краєзнавчому музеї імені Василя Кричевського зберігаються найрізноманітніші фондові колекції музейних предметів. Серед них збірка мініатюр – наперстків, сформована у 2017 році, що